

ЧИ МОЖЛИВА ІСТОРІЯ В ЕПОХУ ПОСТМЕТАФІЗИКИ?

У статті розглянуто головні риси й особливості сучасної філософії історії у світлі перетворень, яких зазнало історичне й філософське мислення від початку XIX століття і дотепер. Авторка окреслює принципи модерної історичної науки та виклики, що поставали перед дослідниками в результаті соціокультурних і світоглядних змін, які відбулися в Західній Європі й Північній Америці у XX столітті. Особливу увагу приділено проблемам розвитку нових шляхів історичного мислення після так званого «лінгвістичного повороту».

Ключові слова: історична теорія, постмодернізм, історіографія, постструктуралізм, ідентичність.

Наприкінці XX століття підвалини, на яких будувалася історична наука як дисципліна, захиталися. Під сумнівом опинилася сама здатність людського розуму пізнавати істину, а отже й розкривати смисл буття. Історія як наука, що вивчає минуле, – але не просто як фактографія, а як герменевтика минулого, – зазнала девальвації. «Хто сказав, що історія говорить правду?» – питали скептики, висловлюючи розчарування післявоєнної Європи у світоглядних засадах, які колись сформували західноєвропейську цивілізацію.

Недовіра до історії мала таке саме коріння, як і недовіра до «наук» загалом: історичну науку, яка буквально пів століття тому претендувала на те, щоб виявляти й об'єктивно висвітлювати реальність минулого, звинуватили в тому, що вона – лише засіб конструювання метафізичних підпор, на яких знісся в небо європейський логоцентризм.

Починаючи від Леопольда фон Ранке і закінчуючи Робертом Фогелем, який у 1970-х роках пробував застосувати в історичних дослідженнях квантитативні методи, історики вірили у важливість об'єктивного погляду

на минуле.¹ Це переконання було демаркаційною лінією між історією і літературою – між тим, як працював історик, що вважав себе науковцем, і творчістю письменника, що пише на історичні теми. Проте останніми десятиліттями багато хто схиляється до думки, що історія все-таки має більше спільного з літературою, ніж із наукою. Це, своєю чергою, похитнуло підвалини, на яких будувалася модерна історична наука. Історик – в'язень світу, в якому він мислить, а його думки та сприйняття зумовлені категоріями мови, якою він оперує, – стверджували прихильники так званого «мовного повороту». Відштовхуючись від ідеї Фердінана де Сосюра, висловленої в «Курсі загальної лінгвістики» (1916),² прихильники літературної теорії розглядали мову як соціальний продукт, що його кожний індивід засвоює вже в готовому вигляді. Ролан Барт у 1960-х роках і Гейден Вайт у 1970-х роках наголошували на літературному характері історичних текстів і на певних художніх елементах, яких вони не можуть позбутися.³ Розвиваючи ідеї де Сосюра, Жак Дерріда й Поль де Манн писали, що мова конструє реальність, а не відображає її.⁴ Історик працює з текстами, але ці тексти не стосуються якогось зовнішнього світу. Як стверджував Дерріда, поза текстом немає нічого.⁵ Мало того, тексти не конче мусять мати письмову або вербальну форму. Культури – це теж тексти. Тексти багатозначні. Кожен із них можна прочитати безліччю різних способів. Не має значення, який був авторський намір, бо текст – завжди багатошаровий і внутрішньо некогерентний, і він існує незалежно від автора. У стосунку до історії це означало, що в підсумку кожна історична праця – це художній твір і що її слід аналізувати методами літературної критики.

Ролан Барт пішов ще далі: заперечуючи відмінність між історією і літературою, а в самій історії – відмінність між фактом і вигадкою, він розкритикував цілу західну традицію, починаючи від самого Арістотеля, який уперше ствердив ці відмінності. Бартова критика історичного реалізму

¹ Robert Fogel, Geoffrey Elton. *Which Road to the Past?: Two Views of History*. New Haven 1983, с. 23-34.

² Див.: Фердінан де Сосюр. *Курс загальної лінгвістики* / пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко. Київ 1998.

³ Див: Ролан Барт. *Дискурс історії // його ж. Система моди. Статті по семиотике культури* / пер. з фр., вступ. ст., упор. С. Н. Зенкина. Москва 2003, с. 427-441; Гейден Вайт. *Метаісторія: історическое воображение в Европе XIX века* / пер. з англ., ред. Е. Г. Трубина, В. В. Харитонов. Екатеринбург 2002.

⁴ Жак Деріда. *Письмо та відмінність* / пер. з фр. В. Шовкун, наук. ред. перекладу О. Шевченко. Київ 2004, с. 7-63; Поль де Манн. *Литературная история и литературная современность // його ж. Слепота и прозрение* / пер. з англ. Е. В. Малышкин. Санкт-Петербург 2002, с. 190-220.

⁵ Жак Дерріда. *О грамматологии* / пер. з фр. Н. Автономова. Москва 2000, с. 158-187.

була тісно пов'язана з критикою модерного суспільства і культури. Літературознавець нарікав, що «вся наша цивілізація пристрасно прив'язана до ефекту реальності»,⁶ за допомогою якого люди намагаються втекти від свободи й від своєї ролі як творців значень. «Правда» і «реальність», – додає сучасний американський теоретик історії Ганс Келлнер, – це головна авторитарна зброя нашого часу.⁷

Такі-от заяви змусили професійних істориків настороженіше ставитися до постмодерністської критики. Поділяючи побоювання позитивістськи налаштованих науковців, професор історії Кембриджського університету Річард Еванс навіть попереджав про «постмодерністську загрозу» історії. «Деякі інтелектуальні варвари, – писав він, – тиняються під брамами цієї дисципліни з явно ворожими намірами».⁸

Втім, усе, що відбувалося в теоретичній царині, починаючи з 1970-х років, насправді дуже мало вплинуло на фактичну практику історіописання. Адже небагато істориків-практиків готові до обговорення теорії історії

на такому рівні, який справжній філософ визнав би прийнятним. З іншого боку, рівень абстракції більшості праць з історичної епістемології настільки теоретичний, настільки далекий від актуальних проблем, з якими мають справу історики-практики, що сам предмет у цілому дуже мало пов'язаний з тим, чим насправді зайняті історики.⁹

Для того, щоб зрозуміти, з якими проблемами зіткнулася історична наука наприкінці ХХ століття, розгляньмо основоположні принципи цієї дисципліни.

Хоч підвалини історичного знання було закладено ще в давній античності, перші університетські кафедри історії з'явилися лише на початку ХІХ століття, і саме тоді історична наука задекларувала свій академічний статус. Першою до «наукової» форми репрезентації минулого прийшла німецька історична школа: кафедру історії в Берлінському університеті було засновано 1810 року, але вже буквально п'ятдесят років по тому німецькі вчені стали лідерами історичної науки, формуючи канон західноєвропейської історіографії.¹⁰

⁶ Р. Барт. Дискурс історії, с. 439.

⁷ Hans Kellner. *The Politics of Interpretation // The Politics of Interpretation* / ред. W. J. T. Mitchell. Chicago 1983, с. 301.

⁸ Ричард Дж. Еванс. *На захист історії* / пер. з англ. В. Дмитрук. Львів 2008, с. 12.

⁹ Там само, с. 14.

¹⁰ И. М. Савельева, А. В. Полетаев. Становление исторического метода: Ранке, Маркс, Дройзен // *Диалог со временем*, вип. 18. Москва 2007, с. 69-70.

Очевидно, що гуманітарії і природничники по-різному трактували поняття «наука». Якщо останні мали справу більше з описом і систематизацією емпіричного матеріалу, то гуманітарії ставили за мету віднайти певні загальні закони. Історія відрізняється від природи тим, що вона стосується світу значень, яких люди надають буттю, а також цінностей як орієнтирів у предметній і соціальній діяльності людини. Історія вивчає конкретних людей і культури в часі. Однак історики поділяли оптимізм професійної науки в тому, що методологічно контрольоване дослідження дає змогу здобути об'єктивне знання. Для них, як і для інших науковців, істина полягала у відповідності знання об'єктивній реальності; для професійних істориків це означало пізнати минуле таким, «яке воно було насправді». Німецькі історики дуже серйозно ставилися до історичної праці та професії історика й вели поважні дебати про специфіку і завдання історичної науки. Вони залишили по собі величезний масив опублікованих і проаналізованих документів та історичних праць. Самовизначення історії як наукової дисципліни також означало для істориків проведення чіткої межі між науковим і літературним дискурсом, між професіоналами і любителями. Натомість поза увагою лишився важливий факт: результати історичних досліджень залежать, серед іншого, й від того, як сам науковець трактує спосіб розвитку суспільства і його структури.

Дотримуючись наукових стандартів і відповідного стилю мови, професійні історики все ж не могли кардинально порвати з традицією Фукидіда й Геродота. По-перше, вони й далі писали свої праці з розумінням того, що історія – це наратив, який, хоч і залучає історичні факти й спирається на історичні події, теж вимагає творчого підходу для того, щоб можна було сформулювати послідовну оповідь. Отже, як зазначає Гайден Вайт, художній елемент був і залишається невід'ємною частиною всього історичного дискурсу.¹¹ По-друге, «науково» зорієнтований історичний дискурс ХІХ століття зберіг щонайменше три основні риси, притаманні історіописанню від Фукидіда й до Едварда Гіббона:

- 1) кореспонденційну теорію істини, тобто переконання в тому, що історія описує людей, які справді існували, і події, що дійсно відбувалися;
- 2) віру в те, що вчинки відображають наміри людей, і щоб створити адекватну історичну оповідь, історик повинен зрозуміти ці наміри;
- 3) одновимірну, діяхронну концепцію часу, згідно з якою одні події йдуть услід за іншими.

Саме ці три засновки щодо реальності, інтенціональності та часової послідовності визначили структуру історіописання від Геродота й Фукидіда аж до Леопольда фон Ранке та початку ХХ століття.

¹¹ Х. Уайт. *Метаісторія*, с. 494-496.

Проте вже наприкінці XIX століття цей об'єктивістський підхід до історії був підданий гострій критиці. В есе «Про користь і шкоду історії для життя» (1873) Фрідріх Ніцше протиставляє науковому поглядові на історію власну концепцію, яка ґрунтується на інтуїтивному розумінні історії і так званій «філософії життя». Головним завданням історії, на думку мислителя, є служити життю: «[Історія] потрібна нам для життя і діяльності, а не для зручного ухиляння від життя і діяльності. Лише тому, що історія служить життю, ми згодні їй служити».¹² Схожих поглядів дотримувався і Яків Буркгардт, учень Ранке і водночас його ідейний опонент. На думку Буркгардта, історія важлива тому, що вона зосереджується на проблемі виживання людського духу. На відміну від позитивістів, він

не бачить ніякого розвитку; в його сприйнятті всі предмети сплітаються, створюючи тканину більшої чи меншої ясності й інтенсивності, більшої чи меншої свободи або гніту, більшої чи меншої рухливості [...]. Істина, якої вчить нас історія, – це меланхолійна істина. Вона не веде нас ані до надії, ані до дії. Вона навіть не передбачає, що людство існуватиме в майбутньому.¹³

Парадокс полягає в тому, що в момент, коли парадигма професійної історіографії, започаткована німецькою критичною школою, набула характеру універсальної історичної науки, вона вже не відповідала соціально-політичним реаліям того часу. Концепції Леопольда фон Ранке спиралися на історичний контекст Пруссії до 1848 року, тобто доіндустріального періоду. На той час, коли ці концепції набули офіційного статусу в країнах Заходу, соціально-політичних умов, що їх Ранке брав як засновок, уже практично не існувало. Європейські й північноамериканські історики усвідомили потребу історії, яка враховувала б соціально-економічні чинники. Така історія мала зосереджуватися не на подіях чи окремих особах, а на соціальних умовах, у яких вони перебувають.

Отже, на початку XX століття відбулася переорієнтація від подієвої історії до суспільно зорієнтованих форм історичного дослідження. Підвалини цього типу історіописання залишилися класичними, але завдяки наголосові на суспільній тематиці саме з цієї вітки виростили не лише класична соціологія та економічно зорієнтоване розуміння історії (наприклад, марксистська школа), а й структуралізм школи Анналів.

Представники цього напрямку взували свої історичні дослідження в основному на природничих науках. Та якщо традиційна історіографія

¹² Фридрих Ницше. О пользе и вреде истории для жизни // його ж. *Сочинения: У 2-х томах.* Москва 1990, т. 1, с. 159.

¹³ Х. Уайт. *Метаісторія*, с. 269.

зосереджувала увагу на ролі індивідів та на елементах інтенціональності, то нові форми суспільно зорієнтованої історії зосереджувалися насамперед на соціальних структурах і процесах соціальних змін. Водночас вони зберегли переконання, що історія має справу з реальним предметом дослідження, який історики повинні адекватно представити. Ця реальність не піддається безпосередньому сприйняттю, а тому, як і в інших науках, її треба аналізувати крізь призму концепцій і ментальних структур істориків. Прихильники нового суспільно зорієнтованого підходу критикували стару історичну науку за те, що вона була надто зосереджена на індивідах, зокрема «історичних постатях», і на подіях як єдиному предметі історії та нехтувала ширший контекст, у якому існували ці постаті й відбувалися ці події. З цього погляду нові історичні школи були демократичніші у виборі предмету свого дослідження: предметом їхнього інтересу було суспільство загалом, а не тільки політична сфера. Цікаво, що історики соціального спрямування критикували стару історіографію не за її науковість, а власне за брак науковости. Вони поставили під сумнів один із головних принципів старого підходу, а саме те, що історія стосується індивідів, а не узагальнень, що її мета – «зрозуміти», а не «пояснити», доводячи, що всі науки, у тому числі й історія, повинні прагнути до причиново-наслідкового пояснення фактів.

З іншого боку, історики соціального спрямування, як і їхні попередники, оперували поняттями лінійного часу, континуальності й спрямованості історії, вірили в існування єдиної «Історії» на протигагу багатьом історіям, хоч і виражали цю концепцію по-іншому. Так само, як і Ранке, котрий стверджував, що історії притаманні внутрішня єдність і розвиток, ці історики були переконані в тому, що принаймні модерна історія рухається в чітко визначеному напрямку. Вони вірили в неперервне економічне зростання та застосування наукової раціональності для впорядкування суспільства, вважаючи й одне, й друге позитивними цінностями модерного світу. Більшість істориків поділяли концепцію «модернізації» або дедалі більшої «раціоналізації», що надавала історичному розвитку внутрішньої єдності. Як і Ранке, на перше місце вони ставили історію Заходу. По суті, історія світу залишалася історією розвитку західноєвропейської цивілізації.

Утім, оптимізм з приводу характеру й напрямку світового історичного процесу, яким тишила себе соціальна історія в першій половині ХХ століття, був підірваний фундаментальними змінами в структурі суспільного буття після 1945 року, в так звану пізню індустриальну епоху. Закінчення Другої світової війни, розпад колоніальних імперій і водночас усвідомлення того, що світ – це більше, ніж самий тільки Захід, створили критичну масу умов, яка змусила переосмислити логіку історії.

Перехід від індустріального до інформаційного суспільства тільки поглибив зміни, що відбулись у свідомості європейських інтелектуалів. Уперше усвідомлено негативні аспекти економічного зростання, зокрема його наслідки для довкілля. Двадцять років після завершення Другої світової війни, коли підросло нове повоєнне покоління, почалося критичне осмислення наслідків геноцидів, яких світ зазнав у ХХ столітті. Не тільки модерність з усіма її здобутками перестала видаватися чимось унікальним, а й сам Захід несподівано виявився лише однією з багатьох цивілізацій, жодна з яких не мала першости. Плюральність культур, про яку на початку ХХ століття писав німецький філософ Освальд Шпенглер,¹⁴ більше не здавалась утопічним релятивізмом. Увага дослідників зосередилася на деструктивних аспектах процесу становлення цивілізації.

Для істориків ця трансформація свідомости мала важливі концептуальні наслідки. Уже в 1930-1940-х роках Марк Блок і Фернан Бродель відійшли від наративної історії, що розгорталася б як послідовність подій, і зосередилися на дослідженні суспільних умов у певний історичний період. Навіть окрема епоха, здавалося, не становить більше єдиного цілого: наприклад, Бродель у своїх дослідженнях Європи XVI століття застосовував три різні часові перспективи.¹⁵ Час у ньютонівському сенсі – як об'єктивна реальність – або в кантівському сенсі універсальної категорії більше не існував. Історичний час варіювався залежно від предмету дослідження, і кожен час мав свою швидкість і ритм, залежно від того, з чим мав справу історик: з великими структурами, у рамках яких природні, соціальні, економічні й культурні чинники зазнавали повільних, поступових змін, чи зі швидким пульсом політичної історії. Мало того, навіть у межах того самого періоду співіснували й змагалися між собою різні концепції часу. Жак ле Гофф, наприклад, писав про церковний і світський час у Середньовіччі.¹⁶

Нові підходи стали викликом для традиційної історіографії, яку цікавили насамперед соціальні еліти або великі безособові структури. Тепер історики пропонували нову історію – «історію знизу», яка, скажімо, не лише цікавилася становищем жінки в різні історичні періоди, а й пропонувала феміністичну перспективу історії.¹⁷ Так само, як свого часу соціально зорієнтована історія замінила дослідження політики

¹⁴ Див.: Освальд Шпенглер. *Закат Європи. Очерки морфології мирової історії: У 2-х томах* / пер. з нім. Н. Ф. Гарелин. Минск 1998.

¹⁵ Див.: Фернан Бродель. *Середземне море і середиземноморський мир в епоху Філіппа II, ч. 1: Роль середь* / пер. з фр. М. А. Юсим. Москва 2002.

¹⁶ Див.: Жан ле Гофф. *Середньовічна уява: Есеї* / пер. з фр. Я. Кравець. Львів 2007, с. 68-118.

¹⁷ Див.: Джоан В. Скотт. *Жіноча історія // Нові підходи до історіописання* / ред. П. Берк. Київ 2010, с. 61-90.

дослідженням суспільства, нова історія звернулася до дослідження повсякденности.

Фрагментація предмету історичних досліджень аж ніяк не означала, що інтерес до історії згасає. Навпаки, саме в останні пів століття історієписання значно розширило свої межі. Але, як зазначає іспанський дослідник Ігнасіо Олабаррі, нові історії були всього лише різновидом модерністської історіографії, адже вони інтерпретували минуле відповідно до філософської парадигми Просвітництва, тобто дотримувались «ідеології визволення» або сповідували віру в прогрес.

Це цілком очевидна риса марксистської історіографії, Білефельдської школи (на яку серйозно вплинули теоретики Франкфуртської школи, особливо Юрген Габермас) та американської «соціальної наукової історії».¹⁸

У 1985 році, на семінарі на честь Фернана Броделя, говорячи про праці свого учня Еммануеля ле Руа Лядюрі та інших дослідників, Олабаррі використав термін «нова “нова” історія».¹⁹ Чи можна вважати ці «нові “нові” історії» історіографічним вираженням ідей постмодернізму і чим саме вони відрізняються від попередніх «нових історій»?

Постструктуралістська теорія і пов'язаний з нею лінгвістичний поворот – це найхарактерніший елемент того, що сьогодні називають постмодерністською парадигмою мислення. Якщо модернізм починається з декартівського *cogito ergo sum* і сповна виражається у вірі у визвольну силу *ratio*, а разом із тим – і в суб'єкта як носія раціональності, то зведення реальності розуму до мови і мовлення, притаманне постструктуралістській філософії, означає «розчинення» суб'єкта до такої міри, що він просто зникає. Американський історик Дональд Келлі вважає, що

з філософського погляду поняття «деконструкції» можна пояснити як остаточну «децентрацію» людської природи: те, що зробив Коперник в астрономії, Дарвін – у біології, а Фройд – у психології, Дерріда, як сам каже, намагається здійснити в мові.²⁰

Відмова від уявлення про реальність минулого в сучасній літературній, лінгвістичній та історичній думці відображає глибоке незадоволення відчужуючими аспектами сучасної цивілізації. Оскільки наука займала в цій цивілізації чільне місце, наукові підходи, включаючи й історіогра-

¹⁸ Игнасио Олабарри. «Новая» новая история: структура большой длительности // *Ойкумена* 2 (2004) 183.

¹⁹ Там само, с. 184.

²⁰ Donald R. Kelley. Horizons of Intellectual History: Retrospect, Circumspect, Prospect // *Journal of History of Ideas* (1987/січ.-бер.) 157.

фічну традицію, було піддано критиці в першу чергу. Ця критика мала певні політичні наслідки. Те, що Ніцше наприкінці XIX століття критикував як псевдооб'єктивізм, мислителі лівого спрямування, починаючи ще від Жана-Поля Сартра та філософів Франкфуртської школи: Теодора Адорно й Макса Горкгаймера, визнали засобами політичного контролю і маніпуляції.²¹

Якщо Просвітництво прагнуло визволити людей від міфів та ілюзій, то його критики намагалися звільнити людей від етичної беззмістовності, яку, на їхню думку, пропонував раціоналістичний підхід до життя. Фуко й Дерріда погоджувалися, що, ставлячи в центр абстрактний розум, західна філософська традиція, починаючи від Сократа, легітимізувала логоцентризм. Навіть такі скептики, як Річард Еванс, визнають:

Питання, які ставлять [постмодерністи] – щодо можливості чи неможливості здобуття об'єктивних знань, щодо невовимої та відносної природи істини, щодо труднощів у розрізненні правди і вигадки, – не просто підштовхують істориків до перегляду теорії і практики своєї дисципліни; вони мають ширший смисл, який виходить далеко за межі академічного й університетського життя. У цьому сенсі проблема того, як історики підходять до набуття знань про минуле і чи вони взагалі можуть коли-небудь домогтися в цьому певного успіху, символізує значно більшу проблему: якою мірою суспільство взагалі може домогтися свого роду об'єктивної певності щодо великих проблем нашого часу, котра може послужити надійною базою для прийняття життєво важливих рішень щодо нашого майбутнього у XXI сторіччі.²²

Так звана «криза історії», яку сьогодні часто пов'язують із світоглядними й методологічними змінами в сучасній історіографії, розгортається, на думку американської дослідниці Карен Мак-Гарді, принаймні у двох різних напрямках: як «криза дисциплінарна» і як «криза когнітивна». Джерелом першої є зміни у взаємовідношенні історії і соціальних наук, тоді як друга стосується інтелектуальної історії, критичної теорії та філософії і загострюється внаслідок так званого «літературного повороту», особливо в тих питаннях, у яких ідеться про смислотворче значення історії.²³ Предметом історії, замість соціальних структур і процесів, стала культура в широкому сенсі цього слова, тобто щоденне життя людини. Історія набула людського обличчя, бо ж її увага змістилася на індивідів, але цього разу

²¹ Див.: Макс Хоркхаймер, Теодор В. Адорно. *Диалектика Просвещения. Философские фрагменты* / пер. з нім. М. Кузнецов. Москва – Санкт-Петербург 1997.

²² Р. Дж. Еванс. *На захист історії*, с. 13.

²³ Karin J. MacHardy. Crisis in History, or: Hermes Unbounded // *Storia della Storiografia* 17 (1990) 5.

не можновладців, а звичайних людей. Наголос на культурі повсякдення наблизив історію до антропології Кліффорда Гірца.

Роздумуючи про нові шляхи історичного мислення, німецький історик Йорн Рюзен розглядає сучасну (постмодерну) парадигму історієписання як поєднання домодерного риторичного характеру історіографії з його наголосом на моральній структурі історії і модерного критичного підходу, що зосереджується насамперед на методології історичних досліджень. Якщо взяти до уваги обидва ці аспекти й розкрити їх внутрішній взаємозв'язок, то вийде на яв уся комплексність історії, її естетичний і когнітивний характер, її методологічна самостійність і роль у культурному житті суспільства, і саме в цьому головне завдання постмодерністської історіографії.²⁴ Рюзен додає:

Мені залежить на тому, щоб це історичне мислення настільки експлікувати, щоб воно саме собою вступило в продуктивні й відкриті відносини з незахідними традиціями і відтак сприяло міжкультурній комунікації. Ця комунікація мала б поєднувати два завдання: з одного боку, вона мала б поєднувати історичне мислення з процесом глобалізації і, звичайно, критично й рефлексивно сприяти його присутності в цьому процесі, сприяти перетворенню його на культурну продуктивну силу цього процесу, а з другого – однозначно чітко виявляти особливе завдання історичного мислення в цьому процесі, а саме, демонструвати в ньому самому (а не виступати проти нього) повноту особливого як своєрідність історичного.²⁵

До «нових шляхів» історичного мислення належить не лише усвідомлення логіки, структури та функції власних же культурних процедур і тенденцій, а й пошук нових підходів до тлумачення людського минулого, що зродилися з досвіду недавнього минулого:

Великі катастрофи людства у ХХ столітті й водночас його великі сподівання на те, щоб запобігти таким катастрофам у майбутньому, мають бути присутні в нових підходах до історичного досвіду та до його тлумачення.²⁶

Незважаючи на твердження деяких сучасних мислителів про розмивання меж між історією і літературою, в останні десятиліття історики стали ще більше обстоювати авторитет науки та переконання, що як науковці вони мають справу з реальним, а не уявним минулим, хоч це

²⁴ Йорн Рюзен. *Нові шляхи історичного мислення* / пер. з нім. В. Кам'янець. Львів 2010, с. 11-12.

²⁵ Там само, с. 13.

²⁶ Там само, с. 14.

минуле неможливо досягнути без усебічного критичного аналізу. Сьогодні вони більше, ніж будь-коли, роблять наголос на професіоналізмі. Для того, щоб займатися проблемами культурної історії, їм довелося ретельніше опанувати не лише історичне ремесло, а й антропологію та теорію культури. Якщо у 1980-х роках історики свідомо ігнорували політику, щоб говорити про суспільство й культуру, то сучасні події показують, що уникнути політики в історичному дискурсі неможливо.

Залучати в історичний наратив і політику, і культуру, й економіку, й інші виміри людського існування змушує, на думку Рюзена, травматичність історичного досвіду, виражена в понятті «цивілізаційного розриву»: «Криза для історичної свідомості – звична річ, бо сама історична свідомість ґрунтується на кризах. Не було би криз – не було б жодної історичної свідомості».²⁷ Коли в людському житті стається подія чи випадок, що якимось чином не вписується в певний інтерпретаційний зв'язок, то ця подія чи випадок обов'язково стають елементом історичного дискурсу, який виштовхує їх на поверхню тексту й робить «видимими». Це явище Рюзен називає «часовим досвідом контингентности». Контингентність – це завжди певний виклик, а тому вона завжди має ключове значення для історичного мислення. Натомість історична свідомість – це ментальна або духовна відповідь на виклик контингентности.

Для людського духу просто-таки визначальним є те, що він у стосунках зі своїм світом породжує зміст і значення, а цей зміст і це значення вкладаються в іншу логіку, а не в логіку інструментальної раціональності, де йдеться про відповідність засобів цілям. Це логіка розказування історії, в якій контингентні події наповнені змістом і значенням.²⁸

Смислотворчий потенціал історії – це найважливіша й найцінніша її сторона, але не слід забувати, що центром і метою формування смислів історії є людина в повноті своєї метафізичної цінності. Усвідомлення того, що історія не існує поза людиною або без людини, – це саме те, що філософи й історики здобули завдяки модерності. Натомість зберегти цю людину в історії – завдання сучасників. Як писав Елі Візель у «Листі до молодого німецького друга»:

Саме у Твоїх руках гуманізація успадкованої історії, її спасенність. Через те, що Твої батьки розверзнули прірву, Твій погляд зможе сягнути її глибин і дістати звідти світло, що освітить пошуки тих, хто прийде завтра.²⁹

²⁷ Й. Рюзен. *Нові шляхи історичного мислення*, с. 185.

²⁸ Там само, с. 189.

²⁹ E. Weisel. Brief an einen jungen deutschen Freund. Wie Kultur die Welt neu schafft // *Die Zeit* (1998/27 серп.) 42 (цит. за: Й. Рюзен. *Нові шляхи історичного мислення*, с. 242).

Орися Гачко

Orysya Hachko

**IS HISTORY STILL POSSIBLE IN THE AGE
OF POST-METAPHYSICS?**

The article discusses the most characteristic features and peculiarities of modern philosophy of history in the light of the transformations sustained by historical and philosophical thought from early 19th century to the present. It defines the basic principles of modern historical studies and the challenges faced by historians as a result of the dramatic changes in social relations, culture, and world outlook that took place in Western Europe and North America in the 20th century. It also focuses on the development of new ways of historical thinking following the so-called "linguistic turn".

Keywords: historical theory, postmodernism, historiography, post-structuralism, identity.